

РЕТРОДЕТЕКТИВ

Василь Добрянський
МЕРТВІ ПТАХИ
ПАДАЮТЬ У НЕБО
~
ПОМИЛКА
КАПІТАНА ЖЕГРАЯ

Харків
«ФОЛІО»
2025

1

САКВОЯЖ ЖЕГРАЯ

Оглушливі постріли — різкі, гарячкові, пролунали з площі.

Капітан Жеграй скинувся біля вікна, виборсався з ранкової дрімоти.

Коричнева «Жерстяна Ліззі», зблискуючи на сонці золотими ободами фар, викотилася на Житньоторзьку вулицю зліва, згори, від церкви Миколи Притиска. Мотор пострілював, ніби душився. Хах-х-х!.. Бах-х-х!.. Машина смикалася, доїжджаючи останні метри. За нею тягнувся хвіст синього диму. Попереду бігли кілька за-

мурзаних хлопчаків. На площі перед ринком здійнялися, затріпотіли крильми голуби, що мирно покльовували кінські кізьяки й розсипане зерно. Клаксон протяжно квакнув, і машина зупинилася. Автомобілі тут почали з'являтися із закінченням зими, бо навесні в місто масово наскочили багатії з Росії — червона влада там наводила криваві порядки. Наплив утікачів оживив занепалий дух Києва. Німці виставили дорожніх регулювальників, бо на Хрещатику сталося кілька аварій. А про розгул грабіжників і викрадачів самохідних екіпажів годі й говорити. Газети писали, що в самому центрі міста, недалеко від Маріїнського парку, грабіжники вдосвіта зупинили автомобіль консультанта із земельних справ Федора Лизогуба й висадили разом із шофером на тротуар. Чиновник спершу подумав, що його хочуть убити з політичних мотивів, потім здогадався, що бандитів зацікавила його лисяча шуба. Та яким було його здивування, коли розбійники хутко вскочили в голубий Turcat-Meri 28 і зникли в тісних провулках і заплутаних підворіттях. Це був дорогий французький автомобіль, який Лизогуб придбав ще за часів служби у відділі іноземних підданих міністерства закордонних справ Росії. Читаючи замітку про нещастя чи-

новника, який втік від червоних на українську батьківщину, капітан Жеграй мимохідь подумав, що він би шукав викрадачів серед колишніх військових водіїв, бо випадкова людина за кермо не сяде. Проте то не його справа — офіційно він у відставці. Пропав, зник, розчинився у веремії подій, вихорі змін, може, спився, може, вбили в міських нетрищах. Тільки кілька довірених осіб знали, що він живий, сховався в підпіллі, а усний телеграф малолітніх розбишак, які ночували в очеретах і вербах за лабазами Столетова, нерідко передавав йому термінові повідомлення. З їхнім ватажком Мишком Зухом Клим уклав приятельський і, головне, взаємовигідний контракт: багато не тріпатися та вчасно повідомляти про небезпеку.

Оце ж він, мабуть, його і здав?

Ford Model T або «Жерстяну Ліззі», залізну конячку, як прозвали авто за безвідмовність, царський уряд закупив для потреб військових із початком воєнних дій 1914 року. Їх бігло Києвом кілька сотень, та саме ця жерстянка на колесах стурбувала Кліма Жеграя, який спостерігав за площею з третього поверху ново-збудованої кам'яниці із зубчастими карнизами, де знімав у торговця Носова апартаменти. На дверцятах авто дбайливий гофмейстер головної

квартири гетьмана Скоропадського намалював синьо-жовтий прапор. І цей знак свідчив, що на Житньоторзькій «Жерстяна Ліззі» з'явилася не випадково.

Клим Жеграй насторожився. З автомобіля вискочив поручник у блискучих чоботях, задоволено потягнувся, роззираючись довкруг. Заспокоєні голуби знову затуркотіли, заворушилися, чеберяючи ніжками, навколо кіз'яків. Німецький патруль, що проходив, зупинився. Вояки мали вигляд стомлених віслюків, які протягли через пів Європи свою тяжку амуніцію. Заджеркотіли, оглядаючи «Форд». Сміялися, показуючи на українську фану¹. Щось у цьому було принизливе, і капітан зітхнув. «Хочеш знищити народ — забери в нього пам'ять, — подумав. — Або дай йому слабку владу...».

Услід за поручником із критого авто вийшов водій — у шкірянці, шоломі й великих, немов оленячі очі, окулярах. Разом із льотчиками водії автомобілів створили нову моду. Чи нову касту? Просунуті й архісучасні фахівці, які йдуть попереду й тягнуть за собою технічний прогрес. Їхній шкіряний одяг запозичили всілякі пройдисвіти, неосвічені люмпени й революціонери,

¹ Від *Fahne* (нім.) — прапор.

які почепили на бік дерев'яні кобури з «маузерами» і взялися руйнувати старий світ. Понад усе Жеграй не любив цих шкіряних bestій за те, що вони ламали закон. Вісімнадцять років поліцейний слідчий Клим Іванович Жеграй стояв на сторожі правопорядку, ловив і садив у буцегарню вбивць, насильників, головорізів, кублоутримувачів, хіпезників¹, підкидачів², фальшивомонетників, пушкарів³, суцig і аферистів, а тут раптом виявилося, що вони поміняли масть. Деякі опинилися в народній міліції. І закон помер. Ламати себе, пристосовуватися до нових обставин Жеграй не захотів, тож тихо-мирно зник, немов його й не було. Мільйони людей розвіяла війна й розруха. Що серед цих армій — стражденних та гнаних — тиха смерть колись гонорового й гострого на них капітана з погонями без чотирьох зірочок, з чистим просвітом, що значно вивищувало над штабскапітанами? Ні-чо-гі-сiнь-ко! Кому ті погони нині потрібні? Чи його досвід?

¹ Хіпезник — обкрадав чоловіків, яких повіі приводили на квартиру.

² Підкидач — злодій, який обкрадав приїжджих провінціалів, підкидаючи їм на вулиці гаманця з грішми чи золоті прикраси.

³ Пушкар — брехун, шантажист, вимагач, злочинець, який бере жертву «на пушку» обманом.

Поручник поглянув на його вікна. «Усе зрозуміло, — хмикнув Клим, не ховаючись за фіранкою. — По мою душу». Він міг би миттю скотитися сходами у двір і через підворіття впірнути у квапливий натовп Житнього ринку. А випірнути хтозна-де, може, біля лежбища пацанів Мишка Зуха або аж біля стін Флорівського монастиря. Мав з десяток варіантів алярмового відходу. Та щось його стримало — ґелґання німців насамперед. «Жерстяна Ліззі» з українським прапором їх розсмішила. Зате Жеграю несподівано сподобалась...

Він чекав, коли порученець задзвонить у двері. Нарешті той знайшов потрібну квартиру. «Дзінь-дзінь», — почулося в глибині коридору. Клим ще раз подивився на вирлоокого водія й пішов відчиняти.

Юний посланець козирнув і допитливо оглянув господаря квартири.

— Ваше благородіє, дозвольте представитися, — промовив поважно й поглядав, ніби звіряв кимось описаний портрет капітана з оригіналом. — Поручник Острокозов, особистий порученець його ясновельможності гетьмана Скоропадського. А ви капітан Клим Іванович Жеграй?

— Є сумніви? — усміхнувся у вуса, підкручені догори, Клим. — А так?

Він повернувся в профіль, щоб поручник його краще розгледів.

Кажуть, що вбивця Столипіна Дмитро Богров, коли кат накинув йому на голову мішок біля Лисогірського форту, ввічливо запитав: «Чи правильно я тримаю голову? Чи нема потреби підняти підборіддя?». Цей спогад промайнув у глумливих іскрах капітанових очей. Не знав, що чекати від візиту гетьманського офіцера, проте й не боявся. Набридло ховатися.

Його улюблена гра — маскуватися й перевтілюватися. Завжди залишав незмінні вуса — забобонно остерігався їх голити. Якось зголив — помер батько. Чомусь ці дві події пов'язались у пам'яті. Потім ще раз зголив — загинув давній товариш Антон Гурський у нічній перестрічці біля другої артілі столичних ювелірів «Вокасю» на Хрещатику. Після цього вирішив не ризикувати. Натомість відрощував бороду, міняв перуки, винахідливо гримував обличчя й міг вільно, не боячись, що буде упізнаним, навідатися на виставу Петра Крутікова в цирку Олександра Кіссо, повеселитися в кабаре «Бі-Ба-Бо» в «Гранд-отелі» чи переглянути комедію «Як ковбаса та чарка, то минеться сварка» в Українському театрі Миколи Садовсько-

го. Ну й, звісно, навідатися до гостинної мадам Лахоцької, яка проживала з молодими дівчатами біля Введенського жіночого монастиря на вулиці Рибальській.

Маскування стало звичкою після скандального тупотіння київського губернатора Миколи Суковкіна, коли Клима з тріском вигнали з поліції. І то не просто вигнали, а збиралися посадити, так само як років сім тому запроторили за ґрати керівника розшукового відділення Спиридона Асланова. Та того хоч було за що — злигався з королем злодіїв Абрамом Целендером (Циліндром) й отримував від бандитів данину. На щастя, «охранка» на Бульварно-Кудрявській була деморалізована царським указом про розпуск, там досиджували останні дні, тож Климу Жеграю довелося зникнути, щоб не викликати роздратування.

Добре слово за нього замовив міський голова Іполит Дьяков: мабуть, тільки він один розумів, що означає для міста ефективна робота поліційних слідчих та їхньої агентури. Адже влітку 1915 року в Києві почався розгул махрового криміналітету: війна пригнала в місто чимало чужого люду, військових і цивільних, яким не було чим зайнятися. І серед них — кілька сотень фігурантів поліційної картотеки, внесених

туди за антропометричною системою Бертільйона. Почастішали нахабні грабежі й нальоти на склади мануфактури, крамниці, банки й прибуткові доми підприємців. Клим почав аналізувати злочинний хаос, запустив філерів та агентів у кримінальні товариства. І виявив, що там теж здивовані. «Що відбувається?» — запитували один одного вожак банди кишенькових щипачів Михайло Ликимар і ватаг злодіїв, що контролював дохідні місця та культурні заклади, пушкар Ісак Пшениця. Усе списували на зальотних. Однак дехто стверджував: то робота меткої молодої пари.

Клим почав вираховувати, хто б то міг бути. Останнім часом прогримів халдей на прізвисько Сьома Прес із ресторану-трактиру «Хлопушка» Міхновського, що діяв недалеко від Лук'янівської тюрми на розі Львівської та Старожитомирської. Поліціанти дорогою в знамениту буцегарню заходили з арештантами освіжитися й нетерпляче хлопали в долоні, щоб покликати обслугу. Через це й назвали забігайлівку «Хлопушкою». А, може, через те, що п'яні служиві, було, «прохлопували» затриманих і до Лук'янівки не доводили. Оскаженівши від нахабства і цинізму продажних поліціантів, які до того ж любили випи-

ти задарма, Сьома вилив на голову захмелілому квартальному стражу порядку огірковий розсіл, кинув піднос і подався на вільні хліби. Хапав на вулицях багатих жінок і пхав їхні пальці під прес, повільно, із садистським задоволенням, стискаючи лещата. Так випитував, де вони ховають цінності та гроші. А вночі витягував чоловіка та челядь надвір телефонним дзвінком із плачами жертви, а сам з бандою чистив оселі.

Сьома Прес був примітивний, як і його методи.

Не тягла на роль його подруги й горищна злодійка Анька Кокоша, яка могла непомітно пробратися в дім і винести звідти все, що під руку попаде.

Від філера з ломбарду Мавроха, що на Бібіковському бульварі, надійшла інформація: готується напад. Двірники також підтвердили, що там почала тинятись повія Маруся Пиркало. Що дешевій блудниці робити біля дорогого ломбарду? У ніч на 1 серпня Клим влаштував засідку й накрив молоду пару. Партнером дівки виявився Гриша Лабаз, єврейський хлопчик, який заради розваги й куражу зайнявся розбоєм і грабунком. Він трохи послужив молодшим феєрверкером п'ятого кінно-артиле-

рійського дивізіону, дістав легке поранення, а потім вирішив, що йому вже досить диму, вогню й смертей. Набагато цікавіше грабувати київських міщан.

Наступного дня в поліційного начальства почався переполох. Гриша Лабаз виявився племінником дружини Миколи Яблонського, завідувача канцелярії київського цивільного губернатора. Його батько Яір Лабаз вважався одним із найбагатших домовласників Києва, нерідко жертвував по 10-15 тисяч карбованців на потреби міста. Невдачливого феєрверкера, який, мовляв, потрапив під вплив розпутниці, брудної жінки, наказали випустити. Капітан Жеграй уперся: бандита впіймали на гарячому, за ним кілька розбоїв і смерть сторожа в страховому товаристві. І все навпаки — це він взяв собі в помічниці безвідмовну Маруху Пиркало. Тоді долучився губернатор Микола Суковкін. Вони з Яблонським давні приятелі, прибули на службу зі Смоленська. Кричав, аж вогонь в очах спалахував. Гришу Лабазу випустили, не питаючись згоди Кліма. Однак на цьому біди Жеграя не закінчилися, бо Суковкін наказав за непослух звільнити його з поліції без матеріального забезпечення. 15 серпня своїм указом імператор Микола II призначив київ-

ЗМІСТ

1. Саквояж Жеграя.	5
2. Аудієнція в гетьмана	27
3. Наказано доставити аеропланом	60
4. Знайомство	74
5. Пиріг із пацюком	100
6. Напад.	117
7. Байдужий Радомисль	138
8. Трагічна смерть кухарки Матильди.	156
9. Нічна операція	192
10. Про що розповіли сірники.	206
11. Повільна страта	223
12. У полоні	244
13. Удача відвернулася?	268
14. Ексгумація	281
15. На запрошення ясновельможного.	308

16. Мапа з позначками.	329
17. Французький слід.	359
18. «Сповідь» слідчого.	379
19. Могила зі скарбом	391
20. Поки вогні не згасли	405